

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. *Transport av høg.*

Fylke: *Sogn & Fjordane*

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: *Nord-Valdøy.*

Emne:

Bygdelag:

Oppskr. av: *Johs. O. Kvalheim*

Gard:

(adresse): *Raudeberg*

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. *Mykje av eigi røynsle*

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Bønder: { Jacob A. Kvien, Vedvik 72 år, Jakob A. Kvalheim 72 år, Sivert O. Vedvik 78 år, Nils A. Revvik 80 år, og flere.

SVAR

1. På større gardar var, og er brukt aa kjøpra med hest (ein), paa mindre bruk driv dei med bering i tog, bora-tog (eit bora-tog to, eller flere bora-tog, bora-togget, o-lyden lik o-lyden i hogge, o-lyden liknar mest o-lyden i størje (fisk).

Sidan umlag 1900, har det stættast med all staatt i utmarka. Det synes at dei smaa bruk, og húsmanbruk, har holdt lengst ved med utmarksstaatt, helst hvis disse hadde god folkehjelp, og ikkje dreiv hardt med fiske (paa havet).

Hadde dei ikkje hest, tørka dei grasst mest, og best mælig paa slaaestaden, og bar det heim, eller til baat, som dei rodde til beste og næraste landingplass til heimen, og kunne so bera det aargo paa strandi til loa, eller tørkeplass affred denne. Eller dei stappa det raatt i ^{sekkje} meisa (eintal) ^(Det.) let desse rulle til sjøs og tok dei ^{her} fraa ^{ein} landingplassen inn i baat (fering), og landa det som førnemnt. Var det lang og bratt veg herfraa til loa, vart det helst tørka nær landingplass, for dei bar det tilgars, hvis dei daa

ikke brædde næst da lagre det i.

- 2 Her brækast ikke aa slække høyet for langtid.
Her vort svart berre for innmark, himeboen.
No set dei hesjerne so lett, at det lite og ingi
transport vort paa grasst til hesjerne, eller
dei flytte hesjane. So gaar det med aa raka
med handrive i retning mot hesa, vort
det so høydungar, tek dei upp i fangst
eit fengje, og ber eller kastar dette inn til
hesa, idi ein pressar kanten av fengje med
fotene med den eine frie handi, den andre
handi let ein gli langs rivestkaffet ned til
rivestkaffet nesten, knep her til og pressar
rivestkaffet inn i yttste kant av høyfengjet.
Aa fengjet, er aa jamne eller kjempe raatt
eller turt høy til med, ii rivt framfyrre slag,
og so trykke det saman med rivestkaffet
inn til fotene eller leggjerne, so det vort
langjamna til betre samanheng for aa
bera i fangan, eller helst naar det skal
leggjast i bog, til ii bora, som daa vort
lagd av 3,4 eller 5 fengje, ettersom beraren
er sterk til, eller høyet er turt til.

Leit fengje, to eller flere fengje, liknar mest
ljoden i hengje (heingje, feingje).

So brukar dei og høygaffel no, med alle dei
arbeidstak og knep, som det her ikke let
seg brukast blet og papir paa.

Men trillebaare brukast og, men er sjelden.
Den har bare tvorbretter, ikke kasse,
eller to slenger eller armar, der er
samanheldne med ein tvorbindar nær
hjullet, og ein mot der kjøpraren staar.
Fjeler eller stavar kan og lauslig leggjast
ryver eller tupper derne kadm, hvis

3

det er smaaft høg, eller ho (hoa).
Desutan strekkjer ein eit enkelt, eller
dubbelst tog paa skæa, i kryss, eller
rett over høgdingen, ^{lasseh,} so toget vert festa i
spilla ved hjularmarne, og bakover ned
til kjøyreamarne. Merkjelig nok er, og
har denne slags transport vore lite nytta,
enddaa den paa slett og nesten slett
bø, nesten kan sene like godt som kjøy,
ring med hest og høgvogn. ^{Trillebaare med} Kasse brukast ikkje til høg.
Har høyet vorte mykje füllslege av regn,
so ein kan verta vaart av aa bera det
paa ryggen, brükar ein ⁱⁿ almindeleg
baare, forbaare = , som ein legg høyet
paa til berings fyrst to menneskje.
Baare lagar ein og av too staurar
eller spakar, og kryssbind eit bora tog
imillom deim = . Er det bratt eller
svært bratt fraa slaattheien, og nærmaste
hes ligg nedfor, legg ein det raad, eller
bokna (haloturr) ^{hög} i store bora ^{fluke} (böre),
jøre godt til og festar til med eit eller
annaslags knute, let böre gaa til rulling,
idi ein med endarne som er att av toget,
held styring paa "högrollen", so ein fer
den ned til hesa, der det høver, og kan
solis paa rullen ogsaa til aa rulle
paa skæa i bakken til den eine eller
andre sida. Bokna, o-lyden = o-lyden i
bok (bokmal), herav, bokjen fisk = haloturr
fisk. "Høyet er, var, har bokna". Bokjenfisk =
heilturn fisk, usalta. Her er o-lyden lik
is lyden i, "kyntürk", f. eks., eller "höytürk", melokk.
Jøre, er aa stramme bora toget rundt
böra, eller fyrst aa ha teke, eller smett
baad endarne av bora toget inn i, eller

igjennom horda, som er fest eller bünde,
 til kugti eller dei tvo andre enderne av
 bóratoget ^{Bóratoget} — Horda kan vera
 i Horda, o. tyden = otyden i steinkol.
 si krellykteje av einerot, so endarne ligg
 i kryss = X, eller i ein jærnlykteje, jærnklave,
 eller i et tilskore prestlykteje med hol i

D: Hord. Ei hord, tvo horde, flere horde.
 "Lat meg faa horda!" "Send meg alle hordene!"
 Høy i kjeipe er omtrent iktkje brukt, det
 gjere so lite av seg. Men til aa bera ho, (hå)
 i, er korokjeipe, eller spelekjeipe ofte
 brukt. Kjeipe som er korofletta, bruktast
 omtrent iktkje til slikt. Berre spelekjeipe,
 som berre har loddrette staaande stavar,
 spele, (spile), og iktkje vassrette innfletta
 kinnspo, eller grineflett. Disse kjeiperne
 er store, so der kan bli full bór med raa
 ho i ei slikt kjeipe. Ellers er og hampeikkjen
 brukt aa føre brade raatt og turt høje.

Her i heredet, eller paa heile Vaagsøy
 og aa segja, har utmarkeslattehoij
 aldrig vare so langt avvegjes, at det iktkje
 kënne havast heim i sømartidi.
 Vinterflytting paa slikt høij veit me
 difyr iktkje noke um her.

aa bera højet er det ein snarast kjenp til
 her, der hest iktkje er, eller vert, eller
 kan brukast. Uttryktei bórsvolk, (Kjipeband)
 "topp" (bendil), ~~stoe~~, bera paa topp, ~~stoe~~,
 kjenner me her iktkje til.

Staar højet i saater, lager man ofte
 bór ved at aa saaterne slik som de
 har satt sig, en for en i fanget, og bærer
 dem hen hvor bóratoget ligger utstrakt
 og stillaet for at motta børen. Er saaterne
 smaa, setter man dem ene saater

til saate nr. 2, eller 3, til man synes
 man har faatt eit passande stort,
 eller tungt feingjje, som saa vert lagd
 i bora toget til bore. Tek ein turtuoy
 fraa bakken (bakketurking) feingjjer
 ein hoyet med rive som fornemst.
 Etstadenfor rive kan ein og tute seg
 ned og tejembe hoyet til feingjje med
 baad henderne. Kvart feingjje prøver
 ein aa leggja slik, at dei ligg innover,
 eller turtuover kvarandre (som stein i mūr)
 so dei likesom bind kvarandre, og bora
 held daa betre saman under beringi.
 Lagar ein feingjje fraa hls, tek ein hoyet
 fraa eit handtømmar millom baa hender,
 pressar det inn til fotterne og leggjerne
 mede fraa marki soleis, at kvart slikt
 vette hoy knippe vert liggjande tøm, eller
 forbi kvarandre (atter som stein i mūr).
 Det held feingjje og bora saman, vert traut.
 So vert bora jora, som er forklaart for.
 Bora toget vert alltid lagd slik, at hovda ligg
 øst i bakken, eller hallet. Almindeligst
 er at ein røysar bora attanfor, isar fraa
 slett mark, og naar bora er stor. Men somme
 er so irdi og arbeidshage, at dei greier aa
 røyse seg med bora utan hjelp. Hjelparen
 staar alltid attanfor bora, (der hovda heffe
 til aa vera), og han letter under bora med
 baad hender. Almindelig tek beraren ein
 togpart fraa kvar okst, eller har, og blir hjulpt
 av røysaren med det. Men enkelte (faa) tek
 berre ein av togpartarne innpaa higre, eller
 vinstre okst eller har, ettersom ein er kjier-
 hendt eller ikekje, og det er vist lettare og ledigare
 aa røysa seg med bora utan hjelpar, med

~~med~~ ei sovori plassering av bœrlarne, eller
 bœrl. Bœrlarne, er togpartarne (2) paa ei
 kjipe, som ein berar ber kjipa eller, ein paa
 kvar øksel, eller har. Og solis dei ^{var} to togbœg-
 nerne av bœratoget som ligg framum økseli og
 heraledjarne (Skulderledet) også kalla bœrlarne,
 ø-lyden nærmast lik ø-lyden i Stôrje (fisk).

Toget held ein snart yver herane (Skuldrene)
 og snart yver brœude, ellersom ein tykkjer
 dette kan hjelpe til aa faa bœra til aa liggja
 best paa ryggen. Tek ein toget yver brœudet,
 plar ein halda det med baac hender framfyr
 skallen (panna), som ein daa tykkjar fram
 med magt, til stœd for henderne. Borni er,
 og var sjølvsagt med i all bœying, det vil
 segja det lettaste; aa rœysa, aa jœra bœra. ^{En,}
 var det to aa jœre bœra, ^{slœt} ein bak, og ein
 frammanfor bœra med kvar sin ende av
 bœratoget, som dei ^{dreg} og ^{hælar} halte; idi togpart-
 arne ^{glid} i hovda, inntil toget ^{strypes} strypte
 lett og fast rundt bœra. Jœra ein aaleine
 tek ein baac togparta samla med baac hender
 og dreg til mens ein prøver aa faa knœi under
 bœra framme, der ein daa plar staa naar
 ein jœrar aaleine. I slikt høve plar ein og ta
 ein togpart i kvar hand, hilslikt, for aa prøve
 om ein av partarne ikkje er nokk tilstrypt.
 Knœtrykk vert nok brœukt paa bœra, baade naar to,
 og ein aaleine jœre høybœre, og andre liknande
 siefang. Uttrykket rodde, roddestikk kjinnest
 ikkje her. Meisa var bœnde i store mœnskœr
 (masker) av stœkt hampesnœre. Gamal laksenœt
 vart og tillage, og gamle forskegarn, so slikt
 kœnne sene som meis. Talfall i eldre tider
 daa forskegarnstraaden var spœnnen heim
 paa gardarne, og mykje grœvare og stœrkare
 enn no.

Måstkarne kunne vere store i ei meis,
 umlag som i Kobbe- eller Ofregarn.

Løypstreng har ikkje vore brukt her
 til høydrist, men berre til brensel (soro,
 lyng og sine, fureisler i soromyrparne).

Stogje = (Stoe) Kjenne dei av namn her,
 men har ikkje vore, eller er brukt her.

4. Her brukast berre tvohjula vogner.

I Vedvig vart det fyrste hjulreidskap teke
 i bruk til høykjøyring i ca. 1870-1880-aa-ri.
 Før brukte dei i denne bygdi (ca. 25 bruk)
 aa kjøyra høyet og kornet paa ein slede,
 som var lengre enn ein vanleg slede,
 og av breidde umlag 90 m., eller Kornbands-
 lengde, idi desse vart lagt paa tørre av
 sleden. Paa Kvalheim (i bygdi paa ca.
 25 bruk), helst denne sledebruki seg
 like til umlag 1900. Daa fyrst vart
 kjøyregoyne med tralehjül ⊕ teke i bruk
 i høykjøyrse, og som nemnt fyr, i Vedvig
 ca. 25 aar før. Hjüli för var „Stokkehjül“,
 som var alm. laga av tvo samannagla
 plankestykke, fibrunda, med ein, tvo
 eller tri jærnstodningband rünt, og med
 jærnbörsing i midten för akslingen. Disse
 hjüli var mindre enn dei som brukast
 no, og var vist og paaspittra bergaaande
 plankestykke midt paa, paa ein eller
 baad sidor. I Revik (i bygdi paa ca. 25 bruk)
 brukte dei hjülslede, imedan den nemde
 sledebruk helst seg paa Kvalheim og i Vedvig.
 Den var helst, eller nærast lagd som ein
 langvogn, med faste skjeter, og med
 dei laage stokkehjül midt under sledeplata.

Lüne meiner attan för midten.
 (Hjülslede-namnet er no nesten heilt ukjent.)

No er ein hjulslede svært sjeldan, knapt ein i kvar bygd, og brukast berre til skinnkjøyring, helst østare blokkar, og kallast også, Steinmarr^{no}. Den er sterkbyggd som ein større sleinslede, med faste skjeter og støtkehjul, med to jarnbandskodningar paa kvart hjul, og jarnborsingar. Sledeplata er 2 m. lang, og ca. 85 cm. breid, hjulvermaal ca. 40 cm., og hjuli ligg noko attanfor midten av sleden. Fraa selveste til atterst, maale skjeterne nokso nær 4 m. Tvertover sleden ligg stuke planker, med millomrom. Dei er faspikra. Skjeterne royse seg noko i seg, atterst.

Hovold-namnet kjenne me ikkeji til her, i kjøresprakeji. Det brukast berre um dei traadlyktejerne, eller traadhemperne i værstolen, som væstraaden, varjet vert smelt igjenom. Et hovold har 3 lykteji, ~~1 2 3~~. Inr. 1 og 3 vert værstofli innsmelte, og i nr. 2 gaar ein, eller to traadar av værst. To hovold, flere hovold, lat meg paa dissa hovoldaa. Baae O-lyodar er lik o-lyoden i sleinkol. Den reforma ein bind, (knyttar) (3 knyttar) hovoldaa paa kallast eit hovoldetred, med mjukt inde-d, eller havaldetred.

Nokor overtju, eller tru, om der skulde liggeji "noko att" paa marki, eller störelsen av siste lasset kjenner me ikkeji til her. Det har nokk vore alltid som no, aa paa mest berga inn paa kortaste tid.

Nogen regler om hjulkjøretøy i forhold til slede, i en og samme vei, er ikkeji kjent her. Naar hövogn har hjul, brukast ikkeji sledenamnet, no iallfall.

5
9
Paa vintreslede brukast helst staalrodning,
og treskodning i ~~ein~~ markjyrsle.

Høystaang brukast her, Taang (ei) baade
til brennetorvlass, lyng, halm og høg.
Taangsimeni (uin), kallast det tog, som
er fest i Taangja. Det er fest i det
fremste tværstykke paa Taangja, vert
dregt under høysleden eller vogni att
over, der hogen den vert teke upp og festa
i attenden av Taangja, idi ein stryker
sil og dreg ned taangenden bak. Det
vert daa teke togkast at og nedum
sleden, og upp att paa baad endarne
av tværstykket av Taangja. Denne
kan vera fraa 2,5 - 3 - m. lang, og rekna
paa langs, ha 2 eller 3 avstivarar. Taangsimen
kan og vera i ei kengt fremst, so kengt har
ein ende ~~fest~~ paa kvar side av Taangja
framme. — Til høysleden brukte dei
aa feingje høyet, og dei rekna umlag 3
bøle i sledelasset. Ein 78 aar gml. mann,
Sivert O. Tidvik, hugpar at dei brukte via^{*)},
til aa binde tilhengje fast i sledemeidarne
istadenfor det seinare og no vert brukt
veiarde, som tilhengje er smett innpaa,
paa utsida av meidhände, og dertil festa
med eit tog, som gaar rundt baad endar
av veiarde. Vian^{*)} var av bjök, slik som
bruktes i Kjeigranjo paa robestarne.
Langvogna, eller høyvogna vart den
som kom i bruk etter høysleden, og
brukast enddaa, og mest. Den er ein lett
form av „Steinmarna“. Hjulvognen paa
den brukast til massevogn eller mikkavogn,
*) (ei ved, flere via, viane, bestemt fleital.

idi langvogni med stejaker kan lyftas av frau desne. Men vognflata er so breid, at den naar iit om yfste hjulkantane, so desse maa ha hjulkasse yver seg.

Vognflata er iit grese traleverk, som kan ha ymse styrkje og fyegejerle.

Herst er stundom iit rygstykkeje eller røys, paa skap umlag som rygstykkeje i ein sparksfelling. Hjuli er allanfor midten av vognflata. I den siste mansalder, har støypte jærnhjul Rome meir i bruk.

Umlag 1925 vart Karmen, eller Karmvogna teki i bruk her til høytjøyring, av helst fere brukare der. Ei firkanta gjind, med tupprets (loddstaande) traleverk vort skrua fast paa stejakerne framme og agter paa langvogna. Dit lignande traleverk vort sett paa bane sidorna. Desse paa langsidorna skruast itejeje faste, men nedote foten paa endestavane vort sette ned i ei jærnskodning, som staar nere paa endetraleverkets yfste stavar, som er skru festa til stejakerne. Elype har desse stavar ei jærnespe, som er innpassa til aa klemmast ned yver dei øvste endar av sidetraleverkets endestavar, so Karmen kan aapnast frau bane sidor. Her ynstkeje og hove, naar vogni skal timast i laoven. Dei rekner at Karmen tek frau 6-10 borer, og naar dei lesse ^{paa} ~~inn~~ høyet med hoggaflar, flar ein, eller too, helst gütkonger, vort sette til aa trukke høyet ned, eller kvart, det kjem i Karmen.